

Çankırı Karatekin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

<https://dergipark.org.tr/pub/jiss>

Emeklilik Sürecine İlişkin Görüşler: Seneca'nın Eserleri Üzerine Bir İnceleme

Uğur Keskin*

Öz

Amaç: Bu makalede, Seneca'nın eserlerindeki anlatımlarında belirgin bir tema teşkil eden emeklilik sürecine ilişkin anlatımların, günümüz çalışma yaşamı ve emeklilik süreçleri bakımından ele alınabilecek yönlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Yöntem: Nitel araştırma yöntemi bağlamında yürütülen makale, doküman incelemesine uygun olarak desenlenmiştir.

Bulgular: Makalede, Seneca'nın, günümüz literatüründe yürütülen tartışmalar bakımından öncü nitelik taşıyan ne tür görüşler öne sürdüğünü açıklığa kavuşturmaya yönelik incelemeler yürütülmüştür. Bu sayede, Seneca'nın eserlerindeki anlatımlar, emeklilik literatürü kapsamında değerlendirilebilecek özgün izahlara dönüştürülmüştür.

Sonuç: Bu makalede, Stoa felsefesinin önde gelen düşünürlerinden Lucius Annaeus Seneca'nın (M.Ö. 4 - M.S. 65) eserleri incelenmiştir. Roma döneminde yaşamış olmasına rağmen Seneca, çalışma yaşamına ve onun doğal bir uzantısı olan emeklilik sürecine ilişkin öncü görüşler öne sürmüştür. Seneca'nın görüşleri, günümüz bakış açısıyla kıyaslandığında doğal olarak birtakım farklılıklar göstermektedir. Buna karşın, etik ve evrensel değerler kapsamında değerlendirildiğinde, günümüz emeklilik anlayışı açısından da değer ifade eden özgün bakış açıları ortaya koyduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla Seneca'nın kaleme almış olduğu çok sayıdaki birincil kaynak eser, özgün içeriği sayesinde birçok yönden yapılabilecek değerlendirmelere olanak tanımaktadır.

Özgünlük: Makalede, Seneca'nın, günümüz literatüründe yürütülen tartışmalar bakımından öncü nitelik taşıyan ne tür görüşler öne sürdüğünü açıklığa kavuşturmaya yönelik incelemeler yürütülmüştür. Bu sayede, Seneca'nın eserlerindeki anlatımlar, emeklilik literatürü kapsamında değerlendirilebilecek özgün izahlara dönüştürülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Seneca, Emeklilik, Çalışma yaşamı, Stoa ahlakı, Dingincilik.

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ugurkeskin@anadolu.edu.tr

Views on the Retirement Process: A Study on Seneca's Works

Uğur Keskin *

Abstract

Purpose: In this article, it is aimed to reveal the aspects of the retirement process, which is a prominent theme in Seneca's narratives that can be considered in terms of today's working life and retirement processes.

Method: The article, which was conducted in the context of the qualitative research method, was designed in accordance with the document review.

Findings: In the article, analyzes were carried out to clarify what kind of views Seneca put forward in terms of debates in today's literature. In this way, the narratives in Seneca's works have been transformed into original explanations that can be evaluated within the scope of retirement literature.

Implications: In this article, the works of Lucius Annaeus Seneca (4 BC - 65 AD), one of the leading thinkers of Stoic philosophy, were examined. Although he lived in the Roman period, Seneca put forward pioneering views on working life and the retirement process, which is a natural extension of it. Seneca's views naturally show some differences when compared to today's point of view. On the other hand, when evaluated within the scope of ethical and universal values, it can be seen that it reveals unique perspectives that are also valuable in terms of today's retirement understanding. Therefore, many primary source works written by Seneca allow evaluations that can be made in many ways, thanks to their original content.

Originality: In the article, analyzes were carried out to clarify what kind of views Seneca put forward in terms of debates in today's literature. In this way, the narratives in Seneca's works have been transformed into original explanations that can be evaluated within the scope of retirement literature.

Keywords: Seneca, retirement, working life, Stoic ethics, Quietism.

---

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ugurkeskin@anadolu.edu.tr.

Received : October 6, 2021 Accepted: April 6, 2022
Type : Research

Giriş

Bu makalede, Seneca'nın eserlerindeki anlatımların, güncel emeklilik literatürü ekseninde izah edilebilecek nitelikleri vurgulanmaya çalışıldığı için, Seneca'nın sıklıkla dile getirdiği ve ısrarı bir biçimde tartışmaya konu ettiği bakış açıları ortaya konulmaktadır. Söz konusu bakış açılarını gözler önüne seren bulgular ise makalenin analize dönük anlatım başlığında ele alınmaktadır. Aktarım ve açıklamaya dayalı bu değerlendirmelerin teorik dayanağını teşkil eden emeklilik sürecine ilişkin anlatımlar ise kuramsal alt başlıklar çerçevesinde okuyucunun dikkatine sunulmaktadır.

Seneca, Pisagorcu Sotion'dan dersler alarak onun gibi etyemez olmuş ve ruhun ölümsüzlüğüne inanmıştır. Daha sonra Attalus'a bağlanıp güzel kokulardan, şaraptan, istridiye ve mantar yemekten ve yumuşak yatakta uyumaktan vazgeçmiştir. Kinik Demetrius'u ve Papirius Fabianus'u hararetli bir biçimde dinlemiş ve felsefeye düşkün biri olarak yaşam sürmüştür (Dürüşken, 2007: 9), bütün bu öğretileri içtenlikle izlemiş, benimsemiş ve yaşamına uygulamıştır (Demiriş, 2015, s. 12).

Parlak ve inişli çıkışlı bir yaşam süren Seneca'nın ortaya koyduğu felsefe farklı bir tarafta durmaktadır. Seneca'nın inşa ettiği felsefe kendi yaşamından derin izler taşımaktadır (Küskü, 2020, s. 85-86). Az ile kanaat ederek ölçülü ve mütevazı bir yaşamı öngören Stoa felsefesinin temsilcilerinden olan Seneca, değişimlere uğrayan bir yaşam seyri sürmüştür. İmparator Nero'nun, çok erken yaşta tahta çıkması nedeniyle Seneca'nın saraydaki yetki ve sorumlulukları fazlasıyla artmıştır. Seneca'nın Stoa ahlakı ile biçimlenen dünya görüşü, devlet işlerinde bu denli yetki sahibi olmayı kabullenememiştir. Seneca birkaç defa görevinden ayrılmak istediye de, bu isteği Nero tarafından reddedilmiştir. Buna rağmen bu konuda kararlı bir tutum sergileyerek en sonunda saray yaşamında edindiği malların bir kısmını imparatora bırakarak görevinden emekliye ayrılmıştır (Çevik, 2018, s. 11). Seneca'ya göre Tanrı, doğası gereği korku ve endişelerden uzaktır. Bilge insan da kendini yetiştirmesi ve eğitimi sayesinde korku ve endişelerden kurtularak tanrısal yönden değerli bir merteye kazanabilmektedir. Seneca'ya göre bilge insanın, devlet işlerinde görev almasında herhangi bir mahzur bulunmamaktadır fakat gerektiği zaman bu işlerden çekilip kendini felsefeye vermesini de bilmesi, hatta bu dünyadan çekilesini de bilmesi gerekmektedir (Uzel, 2018, s. 25).

Seneca; ölçülülük, cesaret, akıl ve adalet erdemlerinin kendisinde barındığı insanı bilge olarak nitelemektedir. Bilge insanın devlet işlerinde görev alabileceğini buna karşın, gerektiği zaman bu görevlerden çekilerek kendisini felsefeye adanmasını bileceğini, hatta bu dünyadan çekilmesini de bileceğini söyleyen Seneca, bir bakıma kendisinin benimsediği yaşam anlayışını ima etmektedir (Selen, 2014, s. 24). Seneca'ya göre, dinginliği

sağlayacak şeyler, düzenli bir çeşitlilik içinde, kamu görevi ve felsefeyle geçirilecek boş zamandır. Arkadaşlık ruh dinginliğine katkıda bulunmakta, çok büyük servet ise ona zarar vermektedir (Demiriş, 2015, s. 20). Özetle ifade etmek gerekirse Seneca, kamu görevi ile boş zamanın (görevlerin verdiği yorgunluğu azaltan rekreatif aktivitelerin) dengeli bir biçimde yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Literatürde Seneca'nın felsefesi ve eserleri ile ilgili çok sayıda Türkçe ve İngilizce yayın bulunmaktadır. Benzer şekilde emeklilik sürecine ilişkin olarak da çok sayıda yayın ile karşılaşılmaktadır. Oysa bu makalenin yazımı için yürütülen kaynak taramalarında, Seneca'nın emeklilik sürecine ilişkin görüşlerini odak noktasına alan geçmiş dönemli bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum ise makalenin özgün yönünü teşkil etmektedir.

Bu makalede nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Makalede araştırma deseni olarak ise doküman incelemesi benimsenmiştir. Nitekim makalede, birincil kaynak özelliğine sahip metinlere yoğunlaşmış, ulaşılan veriler üzerinde doküman incelemesi yapılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2016, s. 189) göre doküman incelemesi, durum ya da olgular ile ilgili bilgi ihtiva eden yazılı kaynakların araştırmaya konu edilerek değerlendirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu niteliği bakımından doküman incelemesi, bilimsel çalışmalar açısından, tıpkı bu makalede olduğu gibi, bütün veri kümesini oluşturabilmektedir.

Seneca, birçok eserinde çalışma yaşamı ve emeklilik konularına değinerek görüş beyan etmiştir fakat *İmparator Claudius'un Kabaklaşması*, *Troialı Kadınlar* ve *Medea* gibi eserlerinde (Bkz. Seneca, 1947; Seneca 2018a; 2019b) bu konulara herhangi bir biçimde yer vermemiştir. Dolayısıyla Seneca'nın söz konusu eserleri bu makale için herhangi bir veri sağlamamıştır. Bu makalede, Seneca'nın eserlerinin Türkçe'ye çevirisi yapılanlarının tamamı incelenmiştir. Kitap olarak Türkçe çevirisi yapılmayan *Hercules Furens* (*Çıldırın Hercules*) eseri, Selen (2014) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezindeki çeviriden yararlanılarak inceleme kapsamına alınmıştır. Roma'yı konu edinen *Octavia* adlı eserin Seneca'ya ait olup olmadığı şüpheyle karşılanmaktadır (Özcangiller, 2009, s. 10). Bu nedenle söz konusu eser inceleme kapsamına alınmamıştır. Makalenin analize dönük anlatımlarında da rahatlıkla görülebileceği üzere, Seneca'nın çok sayıdaki eseri, emeklilik konusunda öne sürdüğü fikirlere dair oldukça kapsamlı veriler sunmakta ve yeterli bir veri doygunluğunu sağlamaktadır. Makalenin yazım hacmi de göz önünde bulundurulduğunda, mevcut verilere yapılacak her türlü ilave, anlatımın tekrara düşmesi olasılığını da gündeme getirebileceği kanaatini uyandırmaktadır.

Tarihsel mesafe, anlamının önündeki belirgin bir engel olabilmektedir. Belirli bir yazarın (bu çalışma özelinde Seneca'nın) görüşlerinin özgün yönlerini tespit etmeye dönük akademik çalışmalar, tersine bir inşa kurmanın güçlüğünü de beraberinde getirmektedir. Bu güçlük ise söz konusu tarihsel mesafenin aşılamayışından kaynaklanmaktadır (Bilen, 2016, s. 86). Seneca'nın eserlerini kaleme aldığı dönem ile günümüz dünyası arasında çok kapsamlı değişimler yaşanmıştır. Bu nedenle tarihsel mesafenin aşıllma güçlüüklerinden kaynaklanan ve benzer tür bütün çalışmalarda karşılaşıllan güçlüükler makalede de sınırlayıcı bir nitelik ortaya koymaktadır.

Düşünsel Arka Plan

Seneca'dan yaklaşık bir asır önce yaşayan Romalı düşünür Cicero, çalışma yaşamından emekliliğe uzanan sürece ilişkin olarak Seneca'nın yaklaşımıyla örtüşen görüşleri, (2021: 33) şu sözlerle ifade etmektedir: “Birçok insan debdebeli kamu yaşamını küçümsemeyi... ruh dinginliğini ve selametini tercih etmek durumunda kalmış, ağırbaşlı ve tutarlı duruşu sayesinde ne gelecek, ne de alt edilme kaygısı içinde olmuştur.” Cicero (2021, s. 111), devletten ve hukuk işlerinden ayrıldıktan sonra kentten ayrılarak kırsal yerlerde yalnız başına bir emeklilik sürmüş ve böylesi bir emeklilik sürecinden övgüyle bahsetmiştir. Meşgul olduğunda yalnızca işin düşünülmesi, yalnızken de bireyin sadece kendisiyle kalması gerektiğini öne süren Cicero (2021, s. 111) bu konuda şunları ifade etmektedir: “Serbest olduğum zaman asla az serbest olmam, yalnızken de asla az yalnız kalmam.” Roma dönemi düşünürlerinden olan Loukianos (2021, s. 71), *Satılık Filozoflar* adlı eserinde stoacılığın Seneca gibi devlet adamları ve zenginler arasında yaygın bir anlayış olduğunu vurgulamaktadır. *Şölen* adlı eserinde ise Loukianos (2021, s. 29), stoacı anlayış açısından insanın arayıp bulmak için gayret etmesi gereken dinginlik gibi uygun karşıllanan davranışlar ile mutlak kaçınması gereken olumsuz davranışları ele almaktadır. Dolayısıyla münzevi bir yaşamı andıran sakinliği ya da emeklilik sürecine benzer yaşam süreçlerini olumlu karşıllamakta, hırs ve telaşe içinde geçen bir yaşamı olumsuz karşıllamaktadır.

On dördüncü yüzyılın hümanist yazarı Petrarca (2019, s. 94-98), Seneca'nın görüşlerinden genel anlamda etkilendiğini açıkça ifade etmekte, yaşamın kısalığı nedeniyle, yaşlılığın son günlerini beklemeden, mümkün olan en erken vakitte dinginliğe erişilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Petrarca'ya göre, şehir yaşamından uzak kalmak gerekmektedir çünkü şehir insanlara sıkıntı vermekte, cömert ruhların dinginliğini alarak yetkin ilimlerin araştırılmasını aksatmaktadır. Nietzsche (2020, s. 78), Seneca'nın yaşama bakışını Petrarca gibi açık bir biçimde onaylamamakla birlikte, Stoa anlayışının, en basit yaşam tarzını benimsemesinden övgüyle bahsetmektedir.

Nietzsche, sürekli açık havada kalma ve sürekli meşguliyetin, insanı hastalıklardan ve baş ağrısından koruyan bilinçli bir yöntem olduğunu öne sürmektedir. Böylesi bir yaşam anlayışının genel anlamda, ağır baskı altında çalışan narin bir makine olan insanın aşırı kırılabilirliği açısından bakım ve koruma önemi olduğunu vurgulamaktadır.

On dokuzuncu yüzyıl filozoflarından Mill (2020, s. 48), çalışma yaşamından emekliliğe giden süreci şu sözlerle ifade etmektedir: “Her yerde emekçinin, zanaatkarın, memurun görevinden ve mesleğinden şikâyet ettiğini ve kendilerine dayatılan işten emekli olabilecekleri zamanı sabırsızlıkla beklediğini görüyoruz.” Bu düşünceleriyle Mill, emekliliği özlemle beklenen bir zaman süreci olarak tarif etmektedir. Bireyin, emeklilik özlemi içinde olmaması için, sevdiği işi yapıyor olması gerekmektedir. Böylesi bir kişi-iş uyumu ise çoğu birey için geçerli olmamaktadır. On dokuzuncu yüzyıl düşünürlerinden Morris (2016, s. 28) bu konuda şunları dile getirmektedir: “Ancak bütün çalışmalarımızı makul ve zevkli hâle getirecek şekilde azimli olursak, bütün yaşamımızı böylesi bir tatil olurdu.” Oysa çalışma yaşamının gerçekleri, bu görüşü yeterince desteklememektedir. Nitekim bu durumun da bilincinde olan Morris (2016, s. 38), emekliliğin arzulanan bir süreç olmasının nedenini şu şekilde açıklamaktadır: “İnsanların sıkışık şehir bölgelerinde pislik içinde yaşamaya zorlanmaları hiçbir şekilde gerekli değildir. İşlerini sakın taşra bölgelerinde, küçük kentlerde ya da kısaca nerede yaşamak kendilerini mutlu edecekse orada yürütmeleri için hiçbir sebep yoktur.” Morris’e (2016, s. 39) göre, kendi hayatının efendisi olan meslekler/ uğraşlar yürüten insanlar, kendilerini kalıcı bir kargaşanın ya da sıkışıklığın içine zorlayacak herhangi bir aceleyle veya öngörüsüzlüğe izin vermemektedirler.

Yukarıdaki anlatımlardan da anlaşılabilir olduğu üzere, emeklilik sürecine ilişkin görüşleri yalnızca günümüz çağdaş bilimsel literatürü ile sınırlandırmak mümkün görünmemektedir. Gerek Seneca öncesinde ve gerekse Seneca sonrasında çok sayıda düşünür ve yazar bu konuda görüş öne sürmüş bulunmaktadır. Bu geniş düşünsel arka plan ve kapsamlı bağlamdan, daha özgün bir anlatıma geçiş sağlayabilmek için aşağıdaki alt başlıkta kavramsal bir çerçeve ortaya konularak, emeklilik sürecine ilişkin kısa bir literatür özetine yer verilmekte, daha sonra ise söz konusu sürece ilişkin Seneca’nın görüşleri analize tabi tutulmaktadır.

Kavramsal Çerçeve: Emeklilik Süreci

İnsanlar, yaşam safhalarında bazı dönüm noktalarından geçmektedirler. Emeklilik süreci, orta yaşlardan ileri yaşlara doğru geçişi ifade eden önemli bir hayat devresidir. İnsan yaşamı açısından ergenliğe geçiş ile emekliliğe geçiş dönemleri arasında birtakım benzerlikler bulunmaktadır. Buna karşın, ergenliğe geçişte biyolojik etkenler, emeklilik sürecine geçişte ise kişinin

topluluk içindeki yaşam biçimi ile ilgili etkenler ön plana çıkmaktadır (Onur, 1995, s. 186).

Ulusal ölçekte yürürlüğe konulan emeklilik sisteminin birinci basamağı şeklinde uygulanan kamu sosyal güvenlik sistemi, kuşaklar arası gelir aktarımına dayandırılmaktadır. Ulusal nüfus göz önünde bulundurulduğunda, aktif olarak çalışanların oranının azalması ve pasif durumdaki çalışmayanların sayısının artması kamu sosyal güvenlik sisteminin işleyişini olumsuz etkileyebilmektedir. Çalışan genç kesimin oranının yüksek olması ve yaşlı-geçer oranının korunması bu bakımdan önem taşımaktadır (Alper vd., 2012, s. 17).

Anayasa hükümleri, Türkiye Cumhuriyeti devletinin sosyal bir devlet niteliği taşıdığını kesin bir biçimde ortaya koymaktadır. Sosyal devlet olma anlayışı; ulusal düzeyde ve kurumsal işleyişe sahip bir sosyal güvenlik anlayışının hâkim olması, bu sayede de bütün yurttaşların işsizlik, hastalık, yaşlılık, engellilik gibi olumsuzlukları giderebilecek bir sisteme sahip olunması gerekliliğini gündeme getirmektedir (Acar ve Kitapçı, 2008, s. 86). Bu gerekliliğe bağlı olarak çağdaş emeklilik sistemleri üç bileşene dayandırılmaktadır. Üç basamaklı emeklilik modeli, üç ayrı yaklaşımın bir arada yürütülerek ihtiyaca uygun amaçlara ulaşabilmeyi sağlamakta ve özel emeklilik fonları sayesinde farklı ihtiyaçları karşılayabilmektedir. Üç basamaklı unsurları aşağıda sırasıyla açıklanan bu model, dünyanın farklı ülkelerinde bir arada ve birbirine alternatif olarak kullanılabilir (Apak ve Taşçıyan, 2010, s. 123):

Birinci Basamak (Sosyal Güvenlik Sistemi): Kamu eliyle işletilen, emeklilik geliri sağlayan, katılımı zorunlu kılan ilk basamaktır. Bireylere asgari bir gelir sağlama amaçlı ve dağıtım esaslı işlemektedir.

İkinci Basamak (Mesleki/Tamamlayıcı Emeklilik Sistemi): Zorunlu ve isteğe bağlı olarak, genellikle işyeri temelli mesleki emeklilik planlarını ifade etmektedir.

Üçüncü Basamak (Bireysel Emeklilik Sistemi): Önceden belirlenmiş koşullara uygun olarak tanzim edilen sözleşme kapsamında, işgörenin bireysel birikiminin, fon yönetimi kapsamında değerlendirilmesini ifade etmektedir.

Bireyler, çalışmaya başladığı ilk yıllarda, uzak bir gelecekte emeklerinin karşılığını alacaklarına ilişkin net olmayan bir kanaate sahip olmaktadır. Emekliliğin çok uzak bir gelecekte gerçekleşeceği duygusu içinde bulunan bu dönemde bireyler, kendilerini emekliliğe hazırlamaya dönük herhangi bir şey yapmamaktadırlar. Emeklilik yaşı yaklaştığı ölçüde, bu sürecin gerçekleşebileceği gerçeğini kabullenmeye başlamaktadırlar. Özellikle Batı ülkelerinde çalışanlar, emekliliğe yaklaştıkça emeklilik öncesi

programlara katılmaktadırlar. Bu tür programlar, çalışanların emeklilik sürecine uyum sağlamasına katkı sağlamaktadır (Salman, 2004, s. 7).

Alan yazın incelendiğinde, emeklilik süreci gibi durumların etkisinde kalan bazı bireylerin, yaşam tatmininin azalabileceği görüşüne yer verildiği görülebilmektedir. Buna karşın, emekliye ayrılan birey, doğal ve yaşamsal bir süreç olan emekliliğin sağladığı ayrıcalıklara da sahip olabilmekte hatta bilişsel yönden bilgisine danışılan bir konuma bile ulaşabilmektedir. Dolayısıyla emeklilik sürecine giren bireyler, yaşam alanlarında çeşitli kayıplar yaşamalarına rağmen, yaşam doyumlarını artırabilmektedirler (İlbağ vd. 2016, s. 38). Örneğin fiziksel güç kaybı, görme ve işitmede gerileme yaşamasına rağmen bazı yaşlı bireyler, hayata olumlu yönden yaklaşıp, yaşama daha sıkı sarılmakta, başladığı her yeni günü bir nimet gibi algılamaktadır.

Emekliliğe giden süreçte kronolojik yaş, belirgin bir rol üstlenmektedir. Tanım olarak kronik yaş, doğum ile ölüm arasında geçirilen yaş dönemlerini belirli kategoriler kapsamında değerlendirmeyi ifade etmektedir. Buna karşın kronolojik bilgi, niteliğe ilişkin tam anlamıyla yeterli bilgi vermemektedir. Kronolojik yaş ile ilişkili süreçlerin anlaşılması; kültürel, sosyal ve psikolojik unsurların birlikte ele alınmasıyla daha anlamlı değerlendirmeler yapılabilmesine olanak sağlamaktadır (İçli, 2008, s. 30-31).

On ikinci yüzyıl Avrupa'sında ticari faaliyetlerin artmasıyla kentler ve kentli sınıflar ön plana çıkmaya başlamış ve aristokratik tabakalar söz sahibi olmuştur (Yalçınkaya, 2016, s. 255). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* adlı eserinde Rousseau (2009), doğal ve sosyal yönlerden ortaya çıkan farklılıklar üzerinde durmuştur. Toplumdaki bireyler arasındaki farklılıklar, sahip oldukları güç bakımından da asimetrik bir durum ortaya çıkarmakta bu da hiyerarşik bir yapının oluşmasına kaynaklık etmektedir. Bireyler arasındaki zenginlik, statü, yaş (gerontokrasinin kaynağı olarak), etnik ve sınıf gibi farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkan güce tahvil edilebilir unsurlar temeline dayalı farklılıklar, söz konusu hiyerarşik yapıya işlerlik kazandırmaktadır. Sosyal yönden ortaya çıkan bu tabakalaşma, toplumdaki işbölümünü de biçimlendirmektedir. İşbölümüne bağlı olarak bireyler, üretim süreçlerinin çeşitli aşamalarında uzmanlaşmaktadırlar. İşbölümü ve uzmanlaşma, kişinin yalnızca çalışma hayatına yön vermemekte, aynı zamanda, hangi işten emekli olduğuna bağlı olarak, çalışma hayatı sonrasında da şekillendirmektedir. Bu makalede, emeklilik sürecine ilişkin görüşlerine yer verilen Seneca, toplumda aristokratik bir konuma sahip olmuş ve üst düzey yönetsel görevlerde bulunmuştur. Böylesi üst düzeyde görevlerde bulunan kişinin emeklilik sürecinin (tıpkı çalışma yaşamı sürecinde olduğu gibi), içinde yer aldığı üst toplumsal tabaka ile uyumlu olacağı beklentisini uyandırmaktadır. Oysa Seneca, kurmuş olduğu mutlu emeklilik hayallerine ulaşmadan hayatını kaybetmiştir. Arzu ettiği emeklilik yaşantısına kavuşup kavuşmamasından bağımsız olarak Seneca, emeklilik sürecine özellikle de olaylara kendi

penceresinden (ait bulunduğu üst tabaka yönetici zümresi açısından) baktığı için, üst düzey yönetim kademelerinde yer alan kişilerin katlanmak durumunda kaldıkları zorluklar sonrasında ulaşmaları gerektiğine inandığı ideal bir emeklilik yaşantısına ilişkin kapsamlı görüşler ortaya koymuştur.

2001 yılında dünyanın önde gelen büyük şirketlerinin sağlıklı görüntüsünün, büyük bir muhasebe yolsuzluğundan kaynaklandığı ortaya çıkmış; Enron, WorldCom ve benzeri dev şirketler, binlerce yatırımcısının emeklilik birikimlerini silip süpürmüş, insanların dürüstlüğe olan inancını sarsmıştır (Nelson: 2018, s. 32). Stoa felsefesinin temel değerlerinden ayrılmayan Seneca'ya göre insan, elinden geldiğince kendi kabuğuna çekilmelidir. İlla karşılaşılabilecek da daha yüce iyiye, erdemli bir yaşama yaklaştırabilecek insanlarla iç içe olması gerekmektedir (Küskü, 2020, s. 41). Emeklilik yaşamında bile hırslarından azade olamayan ve yüksek getiri beklentisi nedeniyle emeklilik birikimlerini tümüyle kaybeden anlayış, Seneca'nın savunduğu bakış açısıyla örtüşmeyen bir görünüm ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Seneca'nın bakış açısı, çağdaş yaşama anlamlı bir yaklaşım sunması bakımından belirgin bir değer ifade etmektedir. Günümüz yaşamına anlamlı yaklaşım sunacağı öngörülen Seneca'nın diğer görüşlerine ise aşağıdaki alt başlıkta daha kapsamlı bir biçimde yer verilmektedir.

Analiz: Seneca'nın Eserlerinin Emeklilik Süreci Açısından Değerlendirilmesi

Seneca (2020, s. 4), *Öfke Üzerine* adlı eserinde huzur ve dinginliğin, emeklilik gibi olumlu dışsallıkların da katkısıyla sağlanabileceği görüşünü öne sürmektedir. Seneca (2020, s. 114), huzurlu bir ustan daha dinlendirici, öfkeden de daha yorucu duygu olamayacağını belirterek şunları ifade etmektedir: “Usun dingin olabilmesi için oraya buraya koşturmaması... büyük ya da gücünün yetmeyeceği işlerde yıpranmaması gerekir. Yeğni bir yükü omuzlamak ve sonra onu düşürmeden bir omuzdan ötekine değiştirerek taşımak kolaydır. Ancak başkalarının elleriyle üzerimize koyduklarını taşırken zorlanır, onları artık kaldıramadığımız noktada silkiniriz.”

Seneca'ya göre (2020, s. 66) “Alçak gönüllülük tatil yaparken, kötülüğün işi başından aşkındır. Kısacası, herhangi bir erdemi koruyup sürdürmek kolayken kötülükler büyük harcama gerektirir.” Seneca (2020, s. 113), Demokritos'un, usun huzurunun fazla çalışmamaya ya da insanın gücünün çok fazlasını özel ya da kamu işlerine harcamamasına bağlı olduğu özdeyişine göndermede bulunarak şunları ifade etmektedir: “Biri bizi boş yere umutlandırır, öteki yapmasını beklediğimiz işini geciktirir, bir başkası umutlarımızı boşa çıkarır. Yaptığımız tasarılar düşündüğümüz gibi ilerlemez... çeşitli girişimlerinin, beklediğinin tersine sonuçlandığını gören kişi hem insanlardan hem de şeylerden hoşnutsuz olacaktır.”

Doğa Araştırmaları adlı eserinde Seneca (2018b, s. 149), çalışma yaşamının karmaşasından olabildiğince kaçınılması gerektiğini savunmaktadır. Seneca (2018: 107), çalışma yaşamı sürecinde boş uğraşlarla heba edilmiş yılların, ilerleyen yıllarda (emeklilik ve yaşlılık yaklaştıkça) birey üzerinde belirli bir baskı oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle de yaşlılığa yaklaşıldığı ölçüde çalışma gayretini alabildiğince artırmak gerektiğini belirtmektedir. Ancak bu sayede ortaya konulan emeğin, kötü bir biçimde geçmiş bulunan zamanı telafi edebileceğini ifade etmektedir.

Phaedra adlı eserinde yaşamın kısalığı nedeniyle değerinin bilinmesi gerektiğini vurgulayan Seneca (2019c, s. 38), kısacık insan yaşamında, başkalarına kölelik edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Seneca (2019c, s. 25), dünyevi unvanların peşinden koşmanın yararsızlığını, gelip geçici olan servet edinme çabasının değersizliğini dile getirmektedir. Hırslı zararına değinmekte, garaz duygusunun ne denli kemirgen olduğunu açıklamaktadır. Bütün bu görüşler ise dinginlik arayışını destekleyen başlıca yaşam dönemleri arasında yer alan emeklilik yaşamını ve bu yaşama dönük bütün yaşamsal çabalara da açıklık getirmektedir. *Teselliler* adlı eserinde de yaşamın kısalığına değinen Seneca (2016a, s. 33), bir an evvel emekliliğe ya da yaşam biçimi olarak emekliliği çağrıştıran dinginliğe kavuşmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Kapı önlerinden gelip geçen cenazelerin, ölümü düşünmeyi gerektirdiğini belirtmektedir. Şahit olunan vakitsiz ölümlerin ise geleceğe dönük yapay iyimserlik içinde bulunmamayı gerekli kıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Seneca'nın bütün bu görüşleri, emeklilik yaşamının çağrıştırdığı dingin bir yaşam biçimini benimsemek için yol gösterici nitelikler taşımaktadır. "Gençliği uzatan yıllar yaşamı da o kadar kısaltır" diyen Seneca (2016a, s. 66), gençlikte ya da çalışma yıllarında bireyin kendini hor kullanmasının zararlarının, ilerleyen yaşlarda ya da emeklilikte ortaya çıkacağını öne sürmektedir. Seneca (2016a, s. 126), birçok insanın, emeklilikte ihtiyacı olan barınağa ancak ve ancak çalışarak ulaşabildiğini belirtmek suretiyle, çalışma yaşamında kendisini gereksiz yere yıpratmaması gerektiği görüşünü desteklemektedir.

Seneca'dan alıntılanan şu ifadeler, emeklilik yaşamına duyduğu özlemi dile getirmektedir (Seneca, 2019a, s. 12-13): İki büyük okul, Epiküros okulu ile Stoa okulu, bizi ilgilendiren meselede ikiye ayrılmıştır; fakat aslında her ikisi de bizi farklı yollardan istirahate götürür. Epiküros der ki: "Bilge kişi, beklenmedik durumlar ortaya çıkmadıkça devlet mesleklerinden uzak durmalıdır." Epiküros'tan (2019, s. 16-17) doğrudan alıntılanan aşağıdaki anlatımlar ise Seneca'nın bu görüşünü destekler nitelikler taşımaktadır: "Doğanın çizdiği yolda aklın idare ettiği bir hayat aynı zamanda mutlu bir hayattır. Bu, sakın bir inziva hayatı olacaktır. Taşkın bir gözü doymazlık ve mevki düşkünlüğü, başkalarının menfaatlerine dokunma, kanunu herhangi bir şekilde zedeleme olmayan ihtirastan uzak bir hayat!" Epiküros (2019, s. 77; 81), söz konusu anlayışı destekleyen şu ilave görüşleri dile getirmektedir:

“Yarımına hâkim olmayan sen tutar, zevki hep ileriye atarsın! Ömür beklemekle geçip gider, çoğumuz da hayatında hiç vakit bulamadan ölüp gider... Uzak şeylere duyulan arzu yüzünden yakındakileri hor görmemelidir, düşünmelidir ki onlar da bir vakit arzu edilenler arasındaydı.”

Devlete karşı gösterdiği tavırda Epiküros, toplumsal erdemlerin temelini oluşturduğunu düşünerek “kent” yaşamına sunulan ortak hizmette ısrarcı olan Platon ile Aristoteles’e aykırı bir görüş ortaya koymaktadır (Taylor, 2020, s. 93). Epikürcü felsefeye göre, toplum yaşantısı içinde katılımda bulunmanın mutluluğa kattığı bir şey bulunmamaktadır. Mantıklı davranan insanın, bunlardan mümkün olduğunca kaçınması gerekmektedir (Thilly, 2016, s. 145). Epiküros’un görüşlerinden etkilenen Seneca, devletin üst düzey bürokratik kademelerinde görevler üstlenmiş olmasına rağmen sürekli bir biçimde emekli olacağı günlerin; kırsal, pastoral ve sade bir yaşamın özlemini duymuş, fazlasıyla politize olmuş kent yaşamından uzaklaşmayı hem hayal etmiş hem de öğütlemiştir.

İnsanların, hem geçmiş hem de gelecek olanlar yüzünden kendi kendilerine işkence ettiklerini ifade eden Seneca’ya (2016b, s. 55) göre, her hoşnutluk, en büyük tadını sona saklamaktadır. Yaşam henüz beklenmedik bir çöküşe varmadan, aşağıya doğru inişleyen çok tatlıdır. Son basamaktaki dönemin bile hoş yanları bulunmaktadır. Seneca’nın sözleri bu yönüyle değerlendirildiğinde, emeklilik sürecinin, kendine özgü olumlu niteliklere sahip bulunduğu ve insanların bu niteliklerden kendi lehine yararlanmaları gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Seneca (2016b, s. 110-111), Epiküros’un görüşlerinden hareketle, yaşamın ilerleyen dönemlerinde ulaşılan emeklilik sürecine ilişkin olarak şu görüşleri öne sürmektedir: “Epiküros’un Idomemeos’a yazılmış mektubunu oku. Yazar ondan elinden geldiğince acele etmesini, daha güçlü bir etki araya girmeden, çekilme özgürlüğünü onun elinden almadan önce kaçmasını ister.”

Seneca (2018d, s. 7), *Mutlu Yaşam Üzerine* adlı eserinde Stoacıların kabul ettiği gibi, nesnelere doğasına uyum sağladığını, onun yolundan ayrılmamanın, onun yasasına ve örneğine göre kalıba girmenin bilgelik olduğunu ifade ederek dingincilik anlayışını benimsediğini ifade etmektedir. Seneca (2018d, s. 9), bu eserinde, insanın kendinde bulunan şeylerden keyif duyması ve sahip olduklarından fazlasını istememesi gerektiğini öne sürmektedir. Epiküros’un öğretisinin yanlış anlaşıldığını belirten Seneca (2018d, s. 18), onun gerçekte ölçülü ve gösterişsiz bir haz anlayışını benimsediğini vurgulamaktadır. Bir limana güvenle demirleyerek geçirilen yılların dinginliğinin, insanlar için bir övünç vesilesi olduğunu vurgulayan Seneca (2018d, s. 26), böylesi anlayışın, insanlar tarafından benimsenmesi gereken bir yaşam biçimi olduğunu ifade etmektedir. *Yaşamın Kısıklığı Üzerine* adlı eserinde ise Seneca (2018d, s. 46), çalışma yaşamını ve

emekliliğini iyi bir biçimde düzenleyip tanzim eden insanın, uzun ve mutlu bir yaşantıya sahip olabileceğini ayrıntılı örneklerle açıklamaktadır. Seneca (2018d, s. 49), Roma imparatoru Augustus ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

Her konuşması her daim dönüp dolaşıp aynı konuya, inziva umuduna geliyordu. Boşuna olsa bile, bu tatlı teselli sayesinde bir gün tüm dertlerinden kurtulacağı düşüncesinden keyif alıyordu. Senatus'a yolladığı, emekliliğinin saygınlıktan yoksun ve eski onurundan uzak olmayacağına dair söz verdiği bir mektubunda şu sözleri buldum: “Ancak bu tür şeylerin sözünün verilmesinden hayata geçirilmesi daha tesirlidir. Bununla birlikte, hasretini çektiğim, o döneme dönük arzum beni öyle bir aşamaya getirdi ki, yaşayacağım mutluluk henüz uzakta olduğundan sadece sözcüklerin tatlılığından bir nebze haz almaya çalışıyorum.”

İmparator bile olsa insanların, emekli olup dinginliğe ulaşacağı günleri özlemle beklediğini ifade eden Seneca (2018d, s. 57), bu konuda takınılması gereken tavrı şu şekilde açıklamaktadır: “... erteleme en büyük yaşam israfıdır... En büyük yaşam engeli, yarına dayanıp bugünü tüketen beklentidir. Talihin elindeki şeyin planını yapıyor, kendi elindeki şeyden vazgeçiyorsun. Ne umut ediyorsun? Amacın ne? Gelecek olan her şey tam bir belirsizlik içinde, sadece yaşa!”

Bilgiğin Sarsılmazlığı Üzerine adlı eserinde Seneca (2017, s. 19), dünyevi metalara meyleden yetişkinleri, çocuklarla bir tutmaktadır. Seneca'ya göre, çocuklarda meteliklere dönük bir açgözlülük varken, yetişkinlerde altın, gümüş ve şehir yaşamına dönük bir açgözlülük bulunmaktadır. Yetişkinlerin; taşları, duvarları ve çatıları dikmekle meşgul olup bedenlerinin korunması için bulunmuş şeyleri birer tehdide dönüştürdüklerini öne süren Seneca, dünya malına tamah eden bireyin, aşırı çalışmaya kendini kaptırarak dinginlikten uzaklaştığını, yıpratıcı bir çabaya (aşırı gayretkeşlik) kapıldığını vurgulamaktadır. *İnziva Üzerine* adlı esrinde ise Seneca, bireyin, ömrünün ilk yıllarından itibaren kalabalıklardan kurtularak kendisini mahrem bir şekilde yaşamaya adayabileceğini ifade etmektedir. Seneca (2017, s. 35), ikinci bir alternatif olarak kişinin emekliliğe şu şekilde ayrılabilceğini ifade etmektedir: “İkincisi, bir kişi devlet hizmetinden emekliye ayrıldıktan sonra, ömrünün son evresinde aynısını hakça, en iyi şekilde yapabilir ve yükümlülüklerini yıllara böldükten sonra, kutsal görevlerini yerine getirmeyi öğrenen ve öğrendikten sonra da öğreten Vesta rahibeleri gibi, eylemini başkalarına da aktarabilir.”

Seneca (2018c, s. 420), dingin bir yaşamın, sonraki yıllara, emeklilik dönemine havale edilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu konuda şu görüşleri öne sürmektedir: “Uzun hayaller peşinde koşanlar ne kadar akılsız! ‘Satın alacağım, yapı yapacağım, borç alacağım, görevler üstleneceğim! Ardından da yorgun ve olgun bir ihtiyarlığı dinlenmeye çekeceğim... her şey

talihli insanlar için bile kuşkuludur. Hiç kimse ilerisi için kendisine bir şey vaat etmemeli.” Seneca, insan bedeninin çeşitli sağlık sorunlarıyla sürekli olarak sınındığını ifade etmektedir. İnsan bedenini, kirada oturanlara benzeten Seneca (2018c, s. 471), şunları ifade etmektedir: “... hırpalarlar bizi, kapı dışarı ederler. Kirada oturanların başına gelir bu. Ama kader bizim bedenimizi bunca cılız yaptığı hâlde, sonsuzluğa dönük planlar kurmaktan geri kalmayız. İnsanın yaşayabileceği ömür ne kadar uzun olursa olsun, gözümüzü hiçbir zenginlik, mevki doyurmadığından umutlarımızla doldururuz yaşamımızı.”

Seneca'nın ahlaki öğütler içeren mektuplardan oluşan yazıları, biçimsel açıdan, Bacon'ın da ifade ettiği gibi, mektuptan ziyade, deneme niteliği taşımaktadır. Çünkü mektubun alıcısı sık sık adıyla anılmakta fakat kimliği, temel amaca bağlı olarak ikinci planda kalmaktadır (Özgen, 2016, s. 9). “Zamanı Artırmak Üzerine” başlıklı mektubunda Seneca (2016b, s. 11) şunları ifade etmektedir: “... zamanı topla, zamanı koru. Şimdiye dek senden onu zorla aldılar ya da çaldılar ya da zaman elinden kayıp gitti... Biz ölümü gelecekte ararken yanılırız. Ölümün büyük bölümü şimdiye değin geçmiştir. Geride kalan yıllarımızın tümü ölümün ellerindedir... Bugünün işine sıkıca sarılırsan yarıninkine çok fazla bağımlı olman gerekmez. Biz erteledikçe yaşam hızı artar.”

Seneca (2015, s. 32), *Hoşgörü Üzerine* adlı eserinde, dengeli bir yaşamı sağlayabilmek için kişinin belirli bir yöntem tutturması gerektiğini ifade etmekte fakat ölçülülük zor olduğu için, dengeyi bozabilecek içsel ve dışsal etmenlere karşı da dikkatli olunması gerektiğini öne sürmektedir. *Ruh Dinginliği Üzerine* adlı eserinde ise Seneca (2015, s. 83), kamu işlerine atılmanın (diğer insanlara yararlı olabilmenin bir vesilesi olan mevkileri elde etmenin), hoşça giden bir durum olduğunu belirtmektedir. Seneca (2015, s. 83-84), bu konuda, deneyimli ve yetkin kişiler olan Kitionlu Zenon, Kleantes ve Khryssippos'u izlediğini ifade etmektedir. Seneca, bu yetkin kişilerden hiçbiri, siyasete yanaşmamış olmalarına karşın, siyasete atılmaya izin vermemezlik yapmadıklarını vurgulamaktadır. Söz konusu vurgulamasıyla, “Mahkeme kadıya mülk değerlidir” anlayışını benimsediği anlaşılan Seneca, siyasete atılmayı, kamuya hizmet edebilmenin bir aracı/vesilesi olarak görmektedir. Buna karşın, böylesi mevkilerin, kişide yol açabileceği tahribatın da farkına varmış bulunmaktadır. Kamu görevlerinde bulunmak kadar, bu görevlerden azade sakin bir yaşamı da şu sözlerle dile getirmektedir: “Yaşamı, kendi duvarları içine kapamak doğru görünüyor... Kimse bir günümü alıp götürmesin; ruhun kendisi kendine bağlı olsun, kendine özen göstere, başkası için hiçbir şey yapmasın, bir hakeme bağlı hiçbir şey yapmasın, resmi ve özel kaygılardan yoksun bir dinginlik beğenilsin.” Seneca (2015, s. 119-120), emeklilik sürecine salimen ulaşabilmenin vazgeçilmez bir şartı olan iyi ve dengeli bir çalışma yaşamını ise şu sözlerle ifade etmektedir:

Ruhlara ferahlık verilmelidir; dinlendikten sonra daha iyi ve daha gayretli görünürler. Bereketli toprakları zorlamamak gerektiği gibi - çünkü hiç ara verilmeyen üretim onları çabucak tüketecektir- sürekli çalışma da zihinlerin gücünü kıracaktır. Biraz gevşeyince ve ferahlayınca güç kazanacaktır. Zihnin sıkıntılarının sürekliliğinden bir donukluk ve zayıflık doğar... Zihne hoşgörü gösterilmesi gerekir, hemen arkasından, besin ve güç yerine geçecek boş zaman verilmelidir... Zihin kendisini güçlendirsin ve yükseltsin diye açık havada yürüyüşler de yapmak gerekir; zaman zaman yolculuk, yürüyüş ve yer değişikliği, ziyafetler... dinçlik sağlayacaktır.

Hercules Furens (Çıldırın Hercules) adlı eserinde Seneca, kendi hâlinde yaşamının huzur verici dinginliğini değerli bulmakta, kendine ait küçük bir yaşam kuran bireylerin huzura kavuşacağını belirtmektedir. Oysa kalabalıkların olduğu şehirlerde, sonsuz umutların yanı sıra korkuların da kol gezdiğini ifade etmektedir. Servet edinme hırsı ve halkın ilgisinin, insanı şaşkına çevirdiğini ifade etmektedir (Selen, 2014, s. 46). Bütün bu olumlu ve olumsuz örnekler, insanın çalışma ve emeklilik dönemlerinde benimsemesi ve uzak durması gereken misaller olarak Seneca tarafından okuyucunun dikkatine sunulmaktadır.

Şiir alanındaki eserleri olan yetmiş adet epigramdan yalnızca üç adedinin kesin olarak Seneca'ya ait olduğu saptanabilmiştir (Özcangiller, 2009, s. 10). Bu epigramlarda kem göz, kötü yüreklilik, haset içeren davranışlar yerilmektedir (Seneca, 1947, s. 5). Epigramlarda ayrıca basit ve sakin bir yaşama özlem duyguları dile getirilmektedir. “Ne bezerim sakin hayattan, ne emanet ederim gemimi güvenilmez dalgalara” diyen Seneca (1947, s. 9), basit yaşamın nimetlerini aşağıdaki dizelerle ifade etmektedir:

...Korkusuz, hiç titremeyen ruhum sükûn içinde.

Miskince bir işsizliğin de suçundan korkmuyorum.

Başkası koşsun yorucu ordugâhın, şeref koltuklarının davetine,

Boş zevk veren daha ne varsa, her şeye.

Ben halktan biri olayım, mevkiden bana ne?

Yeter ki yaşadıkça vaktimin efendisi olayım.

“Yüksek Mevkilerden İstirahat Lehine Vazgeçmek” başlıklı mektubunda Seneca (2019b, s. 31-33) şunları dile getirmektedir: “Mümkünse kendini iş güç sıkıntısından kurtar; olmadı bunlarla bağını tamamen kopar. Onca yıl boşa gitti bile... fırtına içinde yaşadık durduk; şimdi gidip limanda ölme vakti... Vazgeçmenin sana ağır geleceği neyi terk edeceksin ki?... önemli görevler hâlâ seni çağırıyor; o görevlerden sonra da daha başkaları çağıracak. Bunun sonu ne zaman gelecek? ” Emeklilik yaşamına mümkün olan en kısa zamanda ulaşma gerekliliğini vurgulayan bu görüşler, on dokuzuncu yüzyıl Fransız yazar Daudet'nin (1998, s. 168-170) eserlerinde de

yer almakta, çağdaş yazar Guillaume (2011, s. 128) tarafından da “zirvedeyken bırakıp, şampiyonlar gibi emekli olabilmenin zemininin oluşturulması” zarureti ifade edilmektedir.

Seneca'nın *Tanrısal Öngörü* adlı eseri, diğer eserlerinden belirgin bir farklılık göstermektedir. Lucilius'a ithaf ettiği bu eserinde Seneca (2007), iyi insanların başına birtakım felaketler gelmesinin nedenini sorgulayan Lucilius'a çeşitli deliller ortaya koymaktadır. Bu eserinde Seneca, dingin bir yaşam ya da emeklilik sürecinden ziyade, çalışma yaşamında karşılaşılan zorlukların, çalışan bireyi güçlü kıldığına değinmektedir. Seneca'ya göre, zorluklara boyun eğmemek, fiziksel açıdan güçlü kalmanın yanı sıra, zihinsel açıdan da tamlığa ve yetkinliğe, dolayısıyla da dinginliğe hizmet etmektedir.

Sonuç

Bu makale, Roma döneminde önemli devlet görevlerinde bulunmuş ve çok sayıda tragedya ve kitap yazmış olan Seneca'nın eserlerini incelemeye yönelik olarak kaleme alınmıştır. Makale aracılığıyla, emeklilik literatürüne sınırlı da olsa anlamlı katkılar sunmak amaçlanmaktadır. Makalede, Seneca'nın eserlerinde çalışma yaşamı ve emeklilik sürecine dair anlatımlara odaklanılmıştır. Yürütülen incelemelerin neticesinde, Seneca'nın öne sürdüğü görüşlerin, aradan yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen, günümüz emeklilik yazını açısından değerlendirmeye konu edilebilecek nitelikler taşımakta olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Seneca (2018c, s. 117), eserlerini çoğunlukla bir öğüt verme vesilesi kılmaktadır. Bunu da şu sözleriyle ifade etmektedir: “Neden sakınayım sözümü... parayla değil ya bu. Uyardığım insana yararlı olup olamayacağını bilemem. Bildiğim bir şey varsa o da şu: Çok kişiyi uyarırsam, içlerinden kimilerine yardım edebilirim.”

Emeklilik konusunda oluşmuş bulunan literatür, kesin sınırlarla izole edilmiş korunaklı bir alanı ifade etmemektedir. Bu alana, Seneca gibi felsefe alanından ya da ilgili olabilecek başka alanlardan da düşünür ya da yazarların anlamlı katkılar sunabilmesi olanaklıdır. Dolayısıyla bu makalede Seneca'nın eserleri, emeklilik süreci bakımından ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Yürütülen nitel incelemelerde doküman incelemesi desenine başvurulmuş, hem Seneca'nın birincil kaynak eserleri hem de onun eserlerini araştırmaya konu eden bilimsel çalışmalar üzerinde çalışılarak, edinilen bulgular yorumlanmıştır.

Bu makale, mikro bir odak noktasını analiz etmeyi amaçlamış olması nedeniyle emeklilik süreci ile sınırlandırılmıştır. Nitekim yazım hacmi sınırlamaları da göz önünde bulundurulduğunda, mikroanalitik bir çalışma olan bu makale, farklı odak noktalarına sahip inceleme ya da araştırmaları,

başka çalışmalara bırakmaktadır. Dolayısıyla makalenin odağının haricindeki odak noktalarının mevcudiyeti, gelecek çalışmalara davet niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Acar, İ. A. ve Kitapçı, İ. (2008). Sosyal güvenliğin demografik boyutu: Türkiye'deki emeklilik sistemindeki değişim. *Maliye Dergisi*, 154, 77-98.
- Alper Y., Değer, Ç. ve Sayan S. (2012). *2050'ye doğru nüfus bilim yönetim; Sosyal güvenlik (emeklilik) sistemine bakış*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Apak, S. ve Taşçıyan, K. H. (2010). Türkiye'de bireysel emeklilik sisteminin gelişimi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2): 121-129.
- Bilen, O. (2016). *Çağdaş yorum bilim kuramları felsefi ve eleştirel hermeneutik*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Cicero. (2021). *Yükümlülükler üzerine*. Çev. C. Cengiz Çevik, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çevik, C. C. (2018). Giriş. Seneca, L. A. S. C. Cengiz Çevik (Çev.), *Doğa Araştırmaları* (s. 9-19) içinde. İstanbul: Jaguar Kitap.
- Daudet, A. (1998). *Pazartesi öyküleri I*. Çev. Sabri Esat Siyavuşgil, Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık.
- Demiriş, B. (2015). Giriş. Seneca, L. A. S. B. Demiriş (Çev.), *Hoşgörü üzerine ruh dinginliği üzerine* (s. 11-25) içinde. Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Dürüşken, Ç. (2007). Seneca ve De Providentia üzerine kısa notlar. Seneca, L. A. S. Çiğdem Dürüşken (Çev.), *Tanrısal öngörü* (s. 9-24) içinde. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Epiküros. (2019). *Özdeyişler mektuplar ve aforizmalar*. Genim Renas (Çev.). İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Guillaume, A. D. (2011). *Dünya nasıl yönetilir?*. Cem Demirkan (Çev.). İstanbul: Resif Yayıncılık.
- İçli, Gönül (2008). Yaşlılar ve yetişkin çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 29-38.
- İlbaý, A. B., Yiğit, Y. ve Özişli, Ö. (2016). Emeklilerin yaşam doyumu ve rehberlik ihtiyacı ilişkisi- Sakarya örneği. *İş'te Davranış Dergisi*, 1(1), 36-47.
- Küskü, Ö. (Haz.) (2020). *Gladyatör kararını arenada verir 2000 yıllık bilgelik rehberi*. 14. Bsk. İstanbul: Destek Yayınları.

- Loukianos. (2021). *Şölen-satılık filozoflar-astroloji*. E. Poyraz (Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Mill, J. S. (2020). *Sosyalizm*. Şeyma Göktepe (Çev.). İstanbul: Karbon Kitap.
- Morris, W. (2016). *Faydalı işler faydasız uğraşlar*. M. C. Mutlu (Çev.). İstanbul: 1984 Yayınevi.
- Nelson, J. A. (2018). *Hayatımızdaki ekonomi*. D. Kizen (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nietzsche, F. (2020). *Putların alacakaranlığı*. M. Tüzel (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Onur, B. (1995). *Gelişim psikolojisi, yetişkinlik, yaşlılık, ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özcangiller, Ö.B. (2009). Seneca'nın De Ira adlı eserinde öfke ve akıl. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özgen, M. (2016). Önsöz. Seneca, L. A. S. M. Özgen (Çev.), *Törel mektuplar* (s. 6-10) içinde. Bursa: Biblos Kitabevi.
- Petrarca, F. (2019). *Dünyanın anlamsızlığı üzerine*. T. Guda (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2009). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*. R. N. İleri (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Salman, S. (2004). Öğretmenlerin emeklilik dönemine uyumları ve yaşam tatminleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Selen, E. (2014). Seneca'nın Hercules Furens adlı eseri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Seneca, L. A. S. (1947). *Seçme epigramlar ve imparator Cladius'un kabaklaşması*. S. Sinanoğlu (Çev.). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Seneca, L. A. S. (2007). *Tanrısal öngörü*. Ç. Dürüşken (Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Seneca, L. A. S. (2015). *Hoşgörü üzerine ruh dinginliği üzerine*. B. Demiriş (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Seneca, L. A. S. (2016a). *Teselliler*. K. Sarılioğlu (Çev.). İstanbul: Işık Yayınları.

- Seneca, L. A. S. (2016b). *Törel mektuplar*. M. Özgen (Çev.). Bursa: Biblos Kitap.
- Seneca, L. A. S. (2017). *Bilgeliğin sarsılmazlığı üzerine inziva üzerine*. C. Cengiz Çevik (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seneca, L. A. S. (2018a). *Troialı kadınlar*. Ç. Dürüşken (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seneca, L. A. S. (2018b). *Doğa araştırmaları*. C. Cengiz Çevik (Çev.). İstanbul: Jaguar Kitap.
- Seneca, L. A. S. (2018c). *Ahlak mektupları*. T. Uzel (Çev.). İstanbul: Jaguar Kitap.
- Seneca, L. A. S. (2018d). *Mutlu yaşam üzerine yaşamın kısıllığı üzerine*. C. Cengiz Çevik (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seneca, L. A. S. (2019a). *İşsizliğe övgü*. B. Günen (Çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Seneca, L. A. S. (2019b). *Medea*. Ç. Dürüşken (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seneca, L. A. S. (2019c). *Phaedra*. Ç. Dürüşken (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seneca, L. A. S. (2020). *Öfke üzerine*. C. B. Özşar (Çev.). Bursa: Biblos Kitabevi.
- Taylor, A. E. (2020). *Epikuros madde, haz ve insan*. C. Üstünel (Çev.). Ankara: Fol Kitap.
- Thilly, F. (2016). *Felsefeye yolculuk*. İ. Şener (Çev.). İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Uzel, T. (2018). Önsöz. Seneca, L. A. S. T. Uzel (Çev.), *Ahlak mektupları* (s. 9-31). İstanbul: Jaguar Kitap.
- Yalçınkaya, A. (2016). İlahi siyaset. M.A. Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten jakobenlere Batı'da siyasal düşünceler* (s. 197-234) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Atıf için:

Keskin, U. (2022). Emeklilik sürecine ilişkin görüşler: Seneca'nın eserleri üzerine bir inceleme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 35-53. doi: 10.54558/jiss.1005386

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.